

PROCESELE DE ÎMBĂLSĂMARE ÎN LUMEA ANTICA

Georgiana-Mădălina STOIAN *

Abstract:

The egyptians embalmed their dead, and the processes which they employed were sufficiently perfect to secure them indefinite preservation. This is a fact of which the pyramids, the caverns, and all the sculptures of Egypt offer irrefragible proofs. But what were the causes and the origin of this custom? The answer to this question remains just another mystery, because of the absence of valid documents, each one explains according to the bias of his mind, or the nature of his studies, a usage, the origin of which is lost in the night of time.

Using the base created by the ancient sources, it is tried to define and understand the motives of this complexe process of mumifying.

Key words:

embalming, next life, medicine, superstition.

Deoarece peste tot există ignoranță, necunoaștere, semne peste puterea umană de înțelegere, cauzele și procedeele de conservare a corpurilor neînsuflețite au rămas un mister. De aceea, în cruciada de regăsire a acestora, se pot crea raportări la autorii antici pentru a putea studia condițiile climatice și alți factori ce au stat la baza îmbălsămării la egipteni.

Unul dintre antici informează cum egiptenii îndurau toate durerile în timpul îmbălsămării, deoarece se credea că sufletul decedatului încă sălășluiește în trup. Cassien pe de altă parte, afirmă că aceștia au inventat această metodă deoarece erau incapabili de a-și incinera morții, în perioada inundațiilor. Herodot¹ observa cum îmbălsămarea avea ca principal scop asigurarea trupului de a nu fi devorat de animale: "Ei (egiptenii) nu le incinerau (cadavrele), nu le îngropau, de teama că ar fi devorate de viermi, iar focul era considerat o fiară sălbatică de care se temeau".

O anumită milă și respect față de morți, potrivit spuselor lui Diodorus Siculus², erau sentimentele ce i-au inspirat pe egipteni să își îmbălsămeze defuncții. De Mailliet³, în cea de-a zecea scrisoare către Egipt, vorbește doar despre un motiv religios care ar sta la originea mumificării: "Preoții și Marii Învățați egipteni își în-doctrinau enoriașii că, după o anumită perioadă de timp, pe care aceștia o estimau la 30-40.000 ani, va avea loc Epoca Marii Revoluții, când pământul își va redobândi existența, iar sufletele lor se vor întoarce în trupurile bine întreținute. Dar pentru ca acest lucru să aibă loc, după

* Universitatea „Valahia” din Târgoviște, Departamentul de Arte, Specializarea Conservare-Restaurare, anul I.

¹ Herodot, *The thirth book of Egypt*, p.2

² Bory de Saint Vincent, *Essay on the Fortunate Islands*, Embalming of the Guanches, p. 18.

³ Francois De Mailliet, *The tenth letter upon Egypt*, p. 2.

moarte, pentru cei ce își doreau reîncarnarea, două lucruri erau absolut necesare: în primul rând, trupurile să fie foarte bine conservate, pentru ca sufletele lor să învieze; iar în al doilea rând, atâta vreme cât sufletul era departe de trup, acestuia trebuiau să i se aducă multe ofrande de către rude și prieteni, ce se vor ruga ca toate greșelile făcute în prima ședere pe pământ să îi fie iertate. Cu aceste condiții îndeplinite, sufletelor separate de trupurile lor li se va permite reîncarnarea după marea revoluție anticipată, iar toți cei apropiați defunctului vor învia și vor deveni atunci nemuritori. Vor avea privilegiul de a comunica liber cu animalele pe care le-au prețuit, numai dacă și ele vor fi la rândul lor mumificate. Ca un rezultat al acestei credințe, foarte multe păsări, pisici și alte animale au fost găsite îmbălsămate cu aceeași grijă și pricepere ca și defunctul. Aceasta era ideea fericirii absolute pe care toți doreau să o dobândească în noua lor viață. În așteptarea reînvierii, sufletele erau captivate în încăperea în care trupul își găsisse odihna eternă. Consider acest sentiment –al despărțirii de cei dragi –ca o afecțiune ce continua și după moarte. De vreme ce moartea nu are limite și nu iartă pe nimeni-neținând cont nici de dragoste, nici de prietenie- egiptenii căutau o separare cât mai puțin dureroasă, știind că sufletele celor dragi vor rămâne, prin mumificare, mereu aceleași. Iubirea, tandrețea și prietenia nu se vor termina odată cu trupul neînsuflețit, ci vor continua dincolo de orice mormânt”.

Bory de Saint Vincent în cartea sa "Îmbălsămarea incașilor" adăuga: "Obiceiul îmbălsămării morților, care era tradițional atât în cultura egipteană, cât și în cea incașă, este un lucru valoros, fiind dovada profundeii sensibilități pentru continuitate. Scoate la iveală o guvernare inteligentă, plină de solidaritate"⁴.

Sentimentele, cu care autorii au citat originea îmbălsămării la egipteni, existau în fiecare locuitor, privite la modul general sau individual. Se putea recurge la îmbălsămarea trupurilor din motive de superstiție, din motive de salubritate, sau dintr-o afecțiune instinctivă de a urma sarcina sacră. Dar nici unul dintre aceste motive nu deține un caracter general, care ar putea explica popularitatea acestui ritual. Sentimentele nobile de afecțiune, respect, venerație au fost, de fapt, cele prioritare. Cu ajutorul acestora au fost puse bazele artei admirabile de mumificare.

Natura, într-un anume fel, cu soarele torid, a dat ideea modului de conservare a cadavrelor umane și animale. Când viața încetează, corpul acestora suferă un proces natural de descompunere, elementele componente se separă, transformându-le într-o materie anorganică.

Valorilor climatice care ajungeau să atingă anumite limite higrometrice, la care se adaugă prezența oxigenului reprezintă factorii care duc la descompunerea materiei organice. Dar, la o anumită temperatură, procesul de fermentare nu se desfășoară la fel pentru toate ființele vi, acesta variază în funcție de specie, de constituție, după legi insuficient determinate. Ceea ce este important la aceste legi, în relație cu arta îmbălsămării, este faptul că anumite condiții climatice pot fi favorabile conservării unui trup, sau pot da greș în conservarea altuia.

Anticii au observat cum diversitatea regională a contribuit foarte mult la diferențierea mumiilor și aceasta fiind în funcție de calitatea îmbălsămării. Potrivit lui Camerarius, exista o mare diferență între corpurile care au aparținut europenilor și cele ale orientalilor. Datorită temperaturii foarte ridicate, cadavrele orientalilor sunt mai bine conservate deoarece nu au fost supuse unei descompuneri rapide (cazul

⁴ Bory de Saint Vincent, *op. cit.*, p. 11.

europenilor). Exemplul oferit de Ammian Marcellini este o dovadă incontestabilă: "La patru zile după lupta dintre perși și romani, cadavrele celor din urmă cu greu puteau fi recunoscute; cadavrele perșilor, din contră, se uscaseră fără umiditate și fără urme de alterare"⁵.

Teologii din Insula Creta dădeau o nouă întrebuintare trupurilor îmbălsămate, mai ales în medicină. Aceștia nu reprezintă singura sursă care atestă această ipoteză, ci și Dioscorid le împărtășea opinia: încălzirea și uscarea trupurilor produce un miros benefic pentru durerile de cap, migrene severe, epilepsie- un antidot împotriva otrăvirilor de orice fel- mușcături ale animalelor veninoase, în limpezirea sângelui, rupturi ale vaselor de sânge, cheaguri, etc. Într-un cuvânt, nici un alt remediu nu era mai eficient pentru corpul uman, decât însuși corpul uman descompus⁶.

"Pissasphaltum", în traducere - mumia arabă, după afirmațiile lui Separion și Avicenna, nu sunt bune, deoarece mirosul este dezagreabil și nu posedă nici o virtute în afara amestecului de smoală și asphaltum⁷.

Andrew Gryphius învață că o mumie trebuie să fie roșatică, deschisă, cu un anumit miros, dar cum materialele de îmbălsămare sunt foarte variate din punct de vedere calitativ, mumiile sunt mai mult sau mai puțin conservate, uneori chiar otrăvitoare. Printre alte formule de mumificare, interesantă este cea prezentată de Crollius: "Alegeți cadavrul unui spânzurat, de preferință roșcat, deoarece are sângele subțire. Carnea se impregnează cu produse aromatice și se umple cu sulf și balsam; veți prepara pe bucăți carnația acestui decedat, pe care o veți curăți de vene, artere, grăsimi și apoi o veți limpezi cu esență de vin. După care expuneți la soare și lună pentru două zile, pe vreme molatică, călduroasă pentru ca razele soarelui să exalte porii pielii. Ungeți cu mirt, aloe, șofran, pe baza rețetei lui Paracelsius. Înainte de asta, trupul trebuie uns cu balsam, ținut într-o cadă plină cu esență de vin și sare, care formează ele însele un balsam și conservant natural. La sfârșit scoateți trupul, lăsați-l să se scurgă și uscați-l la soare. Pielea astfel preparată va oferi o mumificare excelentă"⁸. În ceea ce privește folosirea mumiei în medicină, este unul dintre cele mai ciudate și extravagante abuzuri ale empiricului, mumia lui Crollius fiind privită ca o îmbunătățire a modului de realizare a acesteia. Artă îmbălsămării la egipteni și încași a atins perfecțiunea și nu au mai putut fi întrecuți.

Istoricul antic Herodot este cel care tratează cu lux de amănunte practica mumificării: "În Egipt sunt persoane cărora le este încredințată sarcina de mumificare; ei se numesc mumificători. Atunci când le este adus un corp, ei le arată cunoscătorilor modele de îmbălsămare, de la extravagant, costisitor, până la o metodă ieftină și mai rapidă. Urmează un exemplu de mumificare superioară: prima dată extrag creierul, care îl sfârâma pentru a se scurge prin fosele nazale, cu ajutorul unui instrument lung și curbat. Apoi se introduc substanțe aromatice în cutia craniană. Următoarea etapă implică incizia de-a lungul coastelor cu o piatră etiopiană ascuțită. În acest timp trupul stătea întins pe sol, iar scribul marca pe partea stângă porțiunea care urma a fi înlăturată. Cel care realiza incizia, tăia cu atenție cu piatra etiopiană, pe urmele desenului. Acest ritual era privit cu interes de către asistenți, care considerau un privilegiu faptul că, la un moment dat, lor le va reveni această onoare. Prin

⁵ J. N. Gannal , *History of embalming*, cap. 1, p. 22.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

deschizătura toracică se scoteau intestinele, se spălau cu esență de vin și se puneau într-un vas, iar restul trupului, se curăța și îmbălsăma.⁹ Prima etapă a îmbălsămării propriuzise era umplerea abdomenului cu mirt, bambus și parfumuri, cu excepția tămâiei, în care se îmbiba ulterior. După această ungere internă, corpul se învelea în sare natron timp de 70 zile (natronul, cu rol de conservant, usca părțile limfatice, care conțineau grăsimi. Dar se mai consideră că mumificarea în natron se realiza la început și nu după tămâiere, deoarece în amestec cu gumele-rășini, natronul s-ar fi saponificat și ar fi distrus efectul aromaticelor). După cele 70 zile, trupul se spăla și se îmbrăca integral în feșe de lână sau bumbac, care la rândul lor erau îmbibate în gumă arabică, cu rol de adeziv și operația era astfel finalizată. În același timp cu etapa de mumificare, se realiza sarcofagul într-un stil personalizat, cu însemne și picturi din timpul vieții defunctului. Operație de mumificare presupunea o muncă laborioasă și costisitoare. Cei care doreau să evite costurile ridicate apelau la o altă metodă mai rapidă. Cu ajutorul unor seringi se injecta în trup un lichior pe bază de cedru, totul fără incizii sau înlăturare a organelor interne. Trupul era apoi îmbălsămat în natron timp de 70 zile. În ultima zi, îmbălsămătorii scoteau conținutul tot prin injectare. Licoarea introdusă inițial era atât de concentrată, încât dizolva organele interne și intestinele, care ieșeau o dată cu restul fluidului. Natronul degresa corpul, rămânând doar pielea confiată pe oase. Apoi trupul era returnat familiei.

A treia metodă de mumificare era aplicată celor din clasa inferioară a societății. Se injecta trupul cu un fluid numit "surmata", iar mai apoi se puneau în natron pentru 70 zile.

Pentru a termina discuția cu un fapt universal cunoscut, mumiile conservate timp de mii de ani în cavernele egiptene se alterează și se distrug imediat atunci când sunt transportate spre Europa unde, datorită condițiilor climatice total diferite față de cele din Egipt, ajung să sufere alterări importante. Aceste constatări au arătat că nu este de ajuns să fie cunoscute tehnicile îmbălsămării dacă nu sunt prezenți și factorii externi responsabili de conservare lor. Pe de altă parte, metodele de îmbălsămare au variat în funcție de timp, de loc și de anumite circumstanțe. Etiopienii trăiesc în țara în care se găsește cea mai variată gamă de rășini vegetale, de aceea ei izolau trupul într-o masă topită de materie transparentă, aderentă, care să le conserve trupul asemenea unei insecte captive în rășina de ambră. Cadavrele s-au păstrat intacte și se întrevăd prin substanța solidificată. Acest mod de conservare i-a condus pe unii la concluzia că etiopienii își păstrau defuncții în sticlă"¹⁰.

În secolul al XIX-lea oamenii moderni au adoptat un alt mod de preparare, iar în prezent, procesul de îmbălsămare a suferit importante adăugiri mult mai complexe. În Dicționarul de Medicină¹¹, M. Murat stabilește regulile îmbălsămării: "Înainte de a începe această operație este necesar să fie procurate următoarele produse: alcool saturat cu camfor, oțet cu camfor, un verni compus din balsam de Copaiba fluid, uleiuri de lavandă, aspic, alcool saturat cu protoclorid de mercur, o pudră de bronz, sare gemă, cascarilla, mentă, benzoin, camfor, smoolă. Toate aceste substanțe sunt amestecate și aduse în stare de pudră fină, care la rândul ei este diluată cu uleiuri esențiale, produsul obținut constituind unul dintre conservanți. Din acest amestec, pudra de bronz reprezintă circa jumătate, iar sarea ¼. La dispoziția îmbălsămătorului trebuie să stea

⁹ Porphir, *De abstinenta ab esu animalium*, cartea XVII, p. 329.

¹⁰ J. N. Gannal, *op. cit.*, p. 35.

¹¹ M. Murat, *Medicine Dictionary*, vol. 25, Paris, 1835, p. 265.

bandajele, lâna, bureții, ceara și câteva găleți cu apă proaspătă. Pieptul și bazinul defunctului trebuiesc deschise cu incizii largi, iar conținutul lor trebuie extras. Creierul este înlăturat prin incizarea scalpului, în mod circular, urmărind structura osoasa a craniului. Dacă se dorește a fi păstrat tubul digestiv, incizia trebuie realizată pe lungimea lui, se spală și se curăța cu oțet camforat, după care se continuă operațiunea cu alcool pe baza de camfor. Inciziile largi se realizează în interiorul cavităților și la extremitățile acestuia”.

În afara procesului de îmbălsămare, un alt rol la fel de important l-a avut microclimatul cavernelor în care se depuneau defuncții, așa numitele camere mortuare. Aceste camere, spunea Pelletan, ferite de inundația anuală a Nilului, au fost primele morminte descoperite în Theba. Întreaga lor suprafața, încă de la intrare, era acoperită cu sculpturi și picturi în frescă. Fresca era executată după modelul egiptean, împărțind picturile în canoane de reprezentare suprapuse. Sculptura, pe de altă parte, era în basorelief, acoperită de cele mai multe ori, cu o culoare vie, care s-a conservat foarte bine (pigmenții folosiți erau verdele de crom, lapis-lazuli, pământuri, ocruri, siene). Pictura se bucura de existența perspectivei, corpurile erau reprezentate integral, din față, chipul din profil. Desenul respecta întotdeauna proporția corpului uman și era caracterizat de perfecțiunea liniei, ceea ce evidenția munca pe care artistul a depus-o. Acesta este un sumar al condițiilor existente în aceste spații, înainte de a prezenta procesul în sine.

Herodot, Diodorus Sicculus și Porphir, care au tratat amănunțit funeriile egiptenilor, oferă informații despre primele instrucțiuni:

Herodot afirma că ”Aceasta era maniera de funeralii: atunci când omul a decedat, soțiile sale îi acopereau capul și chipul în nămol; defunctul era păstrat în casă, iar ele ieșeau în drum să anunțe nefericitul eveniment. După acest ritual puteau duce trupul în locul unde urma a fi îmbălsămat”¹².

Diodorus Sicculus¹³ înfățișează o altă ceremonie valabilă: ” Rudele decedatului fixau data ceremoniei, pentru ca judecătorii și prietenii să poată asista atunci când defunctul va ”trece” în Viața de Apoi, simbolizată de ”trecerea lacului”. Judecătorii, în număr de 40 formau un semicerc în jurul lacului. O barcă se apropia de țărm, urmând să se oficializeze ritualul, iar în ea era un marinar pe care ei îl numeau ”Charon”. Înainte de a așeza sarcofagul în barcă, fiecare judecător trebuia să comenteze toate faptele pe care defunctul le-a făcut în timpul vieții. Dacă la final ajungeau la concluzia că și-a îndeplinit rolul existențial, îl elogiau și îl cinsteau. Apoi trupul era eliberat pe lac, simbolizând trecerea în lumea de apoi”.

Din dorința eternizării sentimentelor, din respect, sau poate doar datorită sacralului – profan, cert este că practica mumificării la vechii egipteni a creat o nouă imagine a eternității, cea a reîncarnării care a lăsat o amprentă incontestabilă asupra civilizațiilor viitoare, până în prezent.

¹² J. N. Gannal, *op. cit.*, p. 12.

¹³ Diodorus Siculus, *Cartea I*, vol. 1, p. 102.

